

І. А. Дришлюк

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ В СФЕРІ
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ**

Сучасний технічний прогрес і пов'язане з ним надзвичайне розширення сфери дії джерел підвищеної небезпеки ставлять перед наукою кримінального права складне завдання — розробити таку систему кримінально-правових заходів, що дієво сприяла б усуненню підвищеної небезпеки спричинення шкоди в сфері зіткнення людини з технікою і у той же час не привела б до відходу від фундаментальних принципів кримінального права. У зв'язку з рішенням цього завдання виникає питання про можливість і доцільність розширення меж кримінальної відповідальності за необережні злочини в сфері використання техніки.

Наполеглива потреба в посиленій охороні найважливіших суспільних відносин від «технічної небезпеки» тягне поступове збільшення у кримінальному законодавстві складів злочинів з необережною формою вини, а в теорії все частіше зустрічаються спроби розширити тими або іншими способами сферу кримінально-караної необережності. Наскільки виправдана така тенденція і чи припустиме подальше розширення кримінальної відповідальності за необережність?

Завдяки плідним зусиллям вчених (П. С. Дагеля, В. Є. Квашиса, В. Г. Макашвили, А. А. Пионтковського, М. Г. Угрехелідзе, Т. В. Церетелі та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6]) у 70-ті роки минулого століття була створена теоретична база для обґрунтування караності необережних злочинних діянь. У працях зазначених криміналістів необережність трактується як реальне (але специфічне) психічне ставлення особи до вчинюваного; обґрунтована соціально-етична докора щодо необережної поведінки. Адже при неможливості обґрунтувати психологічний момент у необережності було б безглуздо карати необережно діючу особу, тому що виховний вплив покарання можливий тільки відносно суб'єкта психічної активності.

Разом з тим ці важливі здобутки науки кримінального права мають потребу в подальшому розвитку і уточненні, тому

що структура необережної поведінки досліджена не остаточно. Так, ми поки мало знаємо про те, з якою саме психічною функцією пов'язане усвідомлення настання шкідливих наслідків при необережності.

Досягнення психології в області дослідження несвідомих психічних процесів, зокрема розроблена школою Д. Н. Узнадзе теорія установки, дозволяють внести ясність у це питання. З теорії установки послідовно випливає, що спрямованість і зміст необережної поведінки визначаються установкою першого рівня (тобто імпульсивною установкою), яка хоча і є пристосовно-регулюючою функцією психіки, проте здатна іноді привести людину до помилок, розгубленості, забуванню, а внаслідок цього — до різних небажаних наслідків такої поведінки. Це пояснюється тим, що психічна активність на базі установки першого рівня відбувається без контролю з боку специфічних функцій психіки людини — свідомості та волі.

По-перше, для установки, що є феноменом, який направляє необережну поведінку і виражає її психологічний зміст, характерна властивість так званої «валентності», тобто прийняття або неприйняття (зневаги) певних цінностей. Саме через механізм валентності суб'єкт при необережності зневажає нормою обережності і нормою, що захищає суспільні цінності (відносини). По-друге, суб'єкт має здатність «приборкати» свою установку і направити поведінку відповідно до соціальних вимог.

Тож, наука кримінального права може спиратися на нові положення психології, які свідчать, що для караності необережних діянь є достатня підстава. Тому коли це диктується міркуваннями кримінальної політики, можна ставити питання про розширення меж кримінально-караної необережності.

Однак до яких меж може бути розширена кримінальна відповідальність за необережність і в якому порядку це слід робити?

Насамперед не можна розширювати кримінальну відповідальність за необережність шляхом визначення цієї форми вини тільки з урахуванням об'єктивного критерію. Так, визначення поняття необережності як порушення обов'язку передбачення суспільно небезпечних наслідків при ігноруванні суб'єктивної можливості такого передбачення може призвести до порушення принципу суб'єктивного ставлення.

Напроти, цілком обґрунтовано введення у кримінальний закон складів необережності, які встановлюють відповідальність за порушення правил безпеки в нових галузях науки і техніки. У сучасному законодавстві такі склади створюються для тих сфер застосування техніки, які містять значну загрозу для суспільної та індивідуальної безпеки. З огляду на викладене, навряд є задовільною сучасна охорона безпеки використання атомної енергії. Атомна енергія має таку руйнівну силу, а внаслідок цього неналежне поводження з «атомом» має таку колосальну небезпеку, що з нею не може зрівнятися жодна інша небезпека. Здається, що ця небезпека не враховується повною мірою, бо наразі порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України) розглядається як один із злочинів проти безпеки виробництва.

Із проблемою посилення боротьби з необережними злочинами в сфері використання техніки тісно пов'язане питання законодавчої конструкції відповідних складів злочинів. Традиційно необережні злочини конструюються у формі «результативних» складів. Нині у всіх сучасних кримінальних кодексах зарубіжних країн, як і в українському, існують необережні делікти створення небезпеки. При цьому мають місце як склади створення конкретної небезпеки, так і склади створення абстрактної небезпеки. Введення необережних складів створення небезпеки виступає як самостійний спосіб розширення сфери криміналізації необережності, тому що в цих складах кримінальна відповідальність настає з більш ранньої — у порівнянні з результативними деліктами — стадії розвитку об'єктивної сторони: створення можливості завдання шкоди або до вчинення забороненого діяння з небезпечними властивостями. Чи виправданий цей спосіб криміналізації, і якщо так, то в яких випадках слід його використовувати?

Серйозним запереченням соціально-політичного характеру проти введення необережних деліктів небезпеки є положення, що караність безрезультативної необережності може надмірно обмежити свободу дій і творчу ініціативу громадян. З огляду на це міркування, дійсно не слід захоплюватися конструкціями деліктів створення небезпеки, особливо абстрактної небезпеки. У той же час не слід упускати з виду того, що існує сфера діяльності, у якій найменша необережність може призвести до

катастроф глобального масштабу, і тому навряд чи було б виправданим для визнання необережності, караної в цій сфері, чекати реалізації безпеки. Отже, конструювання певних деліктів у вигляді складів створення безпеки не тільки не повинне викликати заперечень, але можна вважати назрілою потребою.

Література

1. Гринберг М. С. Преступления в области использования техники (сущность и объект) / М. С. Гринберг // Правоведение. — 1972. — № 2. — С. 90-98.
2. Нерсесян В. А. Ответственность за неосторожные преступления / В. А. Нерсесян. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 223 с.
3. Пионтковский А. А. Уголовный закон в борьбе с отрицательными последствиями научно-технического прогресса / А. А. Пионтковский // Советское государство и право. — 1972. — № 4. — С. 30-38.
4. Тяжкова И. М. Неосторожные преступления с использованием источников повышенной опасности / И. М. Тяжкова. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 278 с.
5. Угрехелидзе М. Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве / М. Г. Угрехелидзе. — Тбилиси: Мецниереба, 1975. — 131 с.
6. Церетели Т. В. Деликты создания опасности / Т. В. Церетели // Советское государство и право. — 1970. — № 8. — С. 56-64.